

LA DESEMBOCADURA DE LA RIERA I EL POSSIBLE PORT INTERIOR A PALMA: NOTES HISTORICOARQUEOLÒGIQUES

Bartomeu Vallori Márquez

Universitat de les Illes Balears

Resum: Des de fa segles bona part de la tradició historiogràfica balear ha defensat que la desembocadura de la Riera formava antigament una entrada de la mar per l'actual centre de Palma, i que era utilitzada com a port interior. Aquesta visió, encara en vigor, ha rebut algunes crítiques que tanmateix no han sabut donar explicació a una sèrie de dades argumentades per la tradició. El present article recopila la informació disponible, tant d'origen arqueològic com toponímic i geotècnic, tot posant èmfasi en el seu context arqueològic i topogràfic. L'objectiu és aportar elements de debat i fer una valoració que convida a la reflexió sobre la complexitat de l'evolució de la línia de costa al llarg del temps.

Paraules clau: Ports, Navegació, Toponímia, Arqueologia.

Abstract: An ancient tradition maintains that formerly the mouth of the torrent la Riera was a sea entrance in the current centre of Palma and it was used as an inner harbour. This idea is still current, and its criticals have not provided yet an explanation to an arrange of data defended by tradition. The present paper compiles the available information from archaeological, toponymical and geotechnical sources, while emphasizing the archaeological and topographical context. The aim is to provide the state of the art with elements for discussion and to make an assessment in order to reflect on the complexity of the development of coast line throughout history.

Keywords: Harbours, Navigation, Toponymy, Archaeology.

Rebut el 18 de desembre de 2020. Acceptat el 15 de desembre de 2021.

PostDoc (Vicenç Mut) Grup de Recerca ArqueoUIB, Universitat de les Illes Balears, Equip de Recerca Arqueològica i Arqueomètrica de la Universitat de Barcelona (ERAAUB)

1. Introducció. La Riera i la tradició d'una entrada de mar a Palma

Almenys des de mitjan segle XVII tenim constància d'una tradició segons la qual la desembocadura de la Riera formava antigament una entrada de la mar que, a més, en permetia la utilització com a zona portuària. El torrent, que fins al principi d'aquell segle circulava pel bell mig de la ciutat vella (aproximadament per via Roma, la Rambla, c. de la Riera, de la Unió, el Born i av. d'Antoni Maura), hauria format una desembocadura semblant a la de l'actual Riuet de Porto Cristo. La primera menció escrita que trobam és la de Vicenç Mut, que es refereix a una "mar petita" que arribava fins a l'altura del Carme, enmig de l'actual Rambla (Fig. 1: 1), i en la qual circulaven vaixells.¹

La troballa d'una àncora "antiga" durant la construcció de la font de la Princesa (*vulgo* de les Tortugues), un punt prou allunyat de la mar, va fer revifar aquesta tradició, que fou represa per Pere d'Alcàntara Peña.² Per a Peña la troballa significava indubtablement que la mar havia arribat en algun moment fins aquell punt i,³ a més, afegí a l'argumentació que la topografia de l'entorn de l'antic curs de la Riera reflectia l'amplitud d'aquesta entrada de la mar, i que els sediments descoberts en ocasió d'algunes excavacions corresponien a un ambient de costa. Efectivament, relata com durant la construcció del quarter de cavalleria a l'actual hort del Rei, per sota d'estrats de graves i còdols, es trobaren nivells d'arena fina. Segons l'autor, els límits d'aquest braç de mar seguirien, aproximadament, els carrers de Sant Gaietà, de Can Serinyà, de la Rosa, la plaça de Weyler, el carrer de Valero i el costat de ponent del castell Reial. Segons el text, en aquest darrer tram hi havia dues puntes en correspondència amb l'església de Sant Nicolau i de l'antic asil de les Minyones, tot i que el plànol que elaborà no reflecteix exactament el traçat descrit (Fig. 1: 2).⁴ Aquesta tradició ha tengut seguidors que l'han anada consolidant dins la historiografia, com Zaforteza o Alomar, tot i que aquest darrer proposa una entrada considerablement més estreta que els altres autors (Fig. 1: 3).⁵

Tot i la predominança d'aquesta imatge d'un port interior en la historiografia local, en podem destacar diversos detractors. D'una banda, Piferrer i Quadrado addueixen la manca de reflex en la documentació escrita,⁶ un argument prou sòlid però que contrasta amb

1 MUT, V.: *Historia del Reino de Mallorca*, 1650, p. 420. MUT, V.: "Historia general del Reino Baleárico", a MORAGUES, M.; BOVER, J. M. (ed.): *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas D. Juan Dameto, D. Vicente Mut y D. Gerónimo Alemany*, III, Palma, 1841, p. 545. VALLORI MÁRQUEZ, B.: *La ciutat romana de Palma. Una topografia arqueològica*, Palma 2019, p. 34-35, 237-239. Volem mostrar el nostre agraïment a M. Magdalena Riera per les seves indicacions i a Alejandro Valenzuela per haver llegit el manuscrit original.

2 Cal esmentar que la troballa s'ha d'ubicar uns metres a l'est respecte de la situació actual de la font, que fou traslladada els anys 40 del segle XX amb motiu de l'obertura del carrer de Jaume III, tal com es pot comprovar als plànols de Gabriel Alomar. ALOMAR, G.: *La reforma...*

3 PEÑA, P. d'A.: "Antiguos recintos fortificados de la ciudad de Palma II", *BSAL*, 2, 1887, p. 34-36.

4 PEÑA, P. d'A.: "Antiguos recintos... II", p. 34-36.

5 ZAFORTEZA Y MUSOLES, D.: *La ciudad de Mallorca. Ensayo histórico-toponímico*, 1, Palma, 1953-1987, p. 7. ALOMAR ESTEVE, G.: *La reforma de Palma. Hacia la renovación de una ciudad a través de un proceso de evolución creativa*, Palma de Mallorca, 1950, p. 12-13.

6 PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares*, Barcelona, 1888, p. 670-671.

diversos topònims històrics de la zona, com veurem. De l'altra, segons García-Delgado la geomorfologia del terreny, que coneix en part gràcies a estudis geotècnics inèdits, composta per materials al·luvials, impossibilita la solució proposada per Peña.⁷

2. Dades historicoarqueològiques

Si bé els arguments exposats posen seriosament en dubte la hipòtesi tradicional, el cert és que diferents tipus de dades conviden a tenir cautela i a repensar històricament el darrer tram de la Riera amb una certa serenor. Per aquesta raó, recopilarem aquí les diferents informacions disponibles fins a dia d'avui, i mirarem de fer-ne una anàlisi a partir de la desembocadura, tot remuntant el torrent.

La primera dada amb la qual comptam és el plànol d'Antoni Verger (1596), on apareix la desembocadura del torrent (Fig. 2). La murada medieval, que anava resseguint la costa, l'enrevoltava. Poc després, en aquesta mateixa zona, coneixem també el topònim "carrer de la Mar Petita", documentat en el segle XVII (Fig. 3). Coincidia amb l'actual avinguda d'Antoni Maura, i seria el resultat del desviament del torrent al principi de segle i de la construcció de la murada moderna obliterant i barrant l'antiga desembocadura. El seu nom recordaria, doncs, una entrada de mar precedent.⁸ Aquestes dades poden semblar indicis per a defensar l'entrada de la mar en aquesta zona i un possible ús portuari no documentat per les fonts escrites, però esdevenen encara més suggestives amb l'entrada en escena de les troballes arqueològiques amb motiu de l'excavació d'un estacionament subterrani sota l'avinguda d'Antoni Maura al principi d'aquest segle. Tot i la poca informació que n'ha transcendit, sabem que aparegueren les restes d'un moll a l'altura de la plaça de la Reina, a la ribera dreta del torrent, mentre que a la vorera oposada es trobà una escombrera romana amb materials datables entre els segles II aC i II dC, entre els quals destaquen fragments d'àmfora grecoitàlica o ebusitana PE-24 (Fig. 3: 1 i 2).⁹ Ben a prop d'aquesta zona, en ocasió de la reforma de l'edifici de la Llotja, sondejos geotècnics documentaren nivells relacionables amb un ambient llacunar, encara que sense que poguem especificar-ne l'època.¹⁰

Si remuntam l'antic torrent uns 100 m, al carrer de la Constitució es trobaren restes d'un moll d'època islàmica situat a la ribera esquerra de la Riera (Fig. 3: 3), i es detecta presència d'època romana a través de les restes d'un mur datable en aquest període.¹¹ Els sondejos geotècnics, a més, indiquen la presència de sediments de platja a la part més propera al Born (Fig. 3: 25.1) a -1,28 m snm.¹²

7 GARCÍA-DELGADO SEGUÉS, C.: *Las raíces de Palma: los mil primeros años de la construcción de una ciudad. De la colonia romana a la medina musulmana*, Palma de Mallorca, 2000, p. 150-154.

8 ZAFORTEZA Y MUSOLES, D.: *La ciudad de Mallorca...*, IV, p. 154-155.

9 Informes preliminars de Rafael Turatti, signatures 12120 i 15177 del Consell Insular de Mallorca. VALLORI MÁRQUEZ, B.: *La ciutat romana...*, p. 170-171.

10 GARCÍA-DELGADO SEGUÉS, C.: *Las raíces...*, p. 152-153.

11 Informació oral de M. Magdalena Riera Frau, arqueòloga municipal, i de l'informe de Maria Llinàs, expedient 148/2002 del CIM.

12 Informe geotècnic, expedient 54/2002 del Consell Insular de Mallorca.

Més al nord trobam el “carrer del Port Fangós” (Fig. 3), topònim que podria reflectir la configuració de la desembocadura de la Riera en un estadi concret de la seva colmatació.¹³ No són estranys noms semblants per a ports que eren utilitzats amb tota normalitat, com el conegut port Fangós del delta de l'Ebre, Porto Fangoso (Toscana),¹⁴ o Mers el-Tin (“port fangós”, Sicília).¹⁵ Això no implica que, en cas que aquesta zona fos utilitzada com a port, el seu ús hagués de ser comparable al dels altres ports més coneguts, i tal vegada el moment en el qual es fossilitzà el topònim aquest ús fos ja molt residual. Dos aspectes que cal destacar són la distància (uns 60 m a l'est) respecte del curs conegut —gràcies novament al plànol d'Antoni Verger— de la Riera al final del segle XVI, i l'absència d'aquest possible port en la documentació medieval cristiana. En aquest sentit, el capbreu de Nuno Sanç, en el qual sovintegen les referències a propietats ubicades en aquest barri, no en fa menció, mentre que, per contra, són consistents i repetides les referències a la Riera,¹⁶ alhora que és clara la presència de la mar a l'altura de l'hort del Rei.¹⁷ Per tant, caben dues opcions, o bé l'ús d'aquest “port Fangós” és anterior al segle XIII i per tant no n'ha quedat rastre a la documentació medieval cristiana, o bé es tractava d'un carrer més extens que, en època baixmedieval, portava a l'antic port islàmic situat entorn del carrer de la Constitució i la plaça de la Reina, que al seu torn correspondria amb la mar documentada en aquesta zona al segle XIII. Aquest port rebria el nom de Fangós, del qual el carrer en prengué el seu.

Molt a prop de l'esmentat carrer s'ha proposat la fossilització d'un teatre romà en l'actual illeta compresa entre els carreres d'en Brondo, dels Paraires, de Jovellanos i la plaça de les Tortugues (Fig. 3: Teatre?), tot i que no ha estat encara confirmada.¹⁸ Just al nord, es practicà un sondeig arqueològic que documentà un estrat de pedres amb ceràmica islàmica i punicoebusitana a uns 3 m snm, però no s'assoliren nivells naturals relacionables amb el llit del torrent.¹⁹ Uns metres a l'est (Fig. 3: 29) sí que es documentà arqueològicament un nivell interpretat com de “torrentera”, sense que comptem amb més detalls al respecte.²⁰

A la mateixa zona, a la plaça de les Tortugues (Fig. 3: 4), es trobà una àncora “antiga” a certa profunditat, encara que indeterminada.²¹ Fou descoberta el 1833, durant la construcció d'un depòsit per a una font pública en commemoració de la jura de l'aleshores princesa d'Astúries, la futura Isabel II.²² Fins el 1887, més de 50 anys després, no es donà notícia

13 BIBILONI, G.: *Els carrers de Palma. Toponímia i patrimoni de la ciutat*, Palma, 2012, p. 593.

14 CITOLINI, A.: *La tipocosmia*, Venècia, 1561. p. 71.

15 AMÉDÉE JAUBERT, P.: *Géographie d'Édrisi*, París, 1890, p. 110.

16 AGUILÓ, E. de K.: “Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments i donacions fets per Don Nuno Sanç, de la seua porció”, *BSAL*, 14, 1913, especialment els números 20, 22, 52, 72, 80, 87, 89, 115, 283, 288, 325, 326, 327, 329, 349, 372.

17 AGUILÓ, E. de K.: “Capbreu...”, núm. 81 i, tal vegada, el 179.

18 MORANTA, L.: *El teatro romano de Palma. Una hipótesis y sus primeras comprobaciones*, Palma de Mallorca, 1997.

19 Informe de Francisca Torres, expedient 11/2010, signatura 28, del CIM.

20 Informe d'Antoni Micol, expedient 307/2006, signatura 16208, del CIM.

21 PEÑA, P. d'A.: “Antiguos recintos... II”, p. 34-36.

22 La treballa es va fer entre el 9 de juliol, moment en el qual començaren les obres, i el 24 del mateix mes, quan es posà la primera pedra a la part inferior dels fonaments. ZAFORTEZA Y MUSOLES, D.: *La fuente de la Princesa. Vulgo de las Tortugas*, Palma de Mallorca, 1954, p. 8 i 10.

de la troballa, quan Peña l'esmentà en el seu estudi sobre l'evolució històrica de Palma.²³ La peça es troba il·localitzable i no en tenim cap descripció. N'ignoram també el context estratigràfic.²⁴ Puntualment aquesta troballa ha estat associada amb el cep de plom conservat a la Cambra de Comerç, però aquest darrer es tracta d'una troballa subaquàtica donada per l'expoliador Pep Beltràn.²⁵

En un immoble a la plaça del Mercat (Fig. 3: B), es trobà un nivell natural de terra argilosa amb còdols,²⁶ mentre uns metres al nord de la plaça, al carrer de la Rosa, sembla que es trobaren, en el segle XIX, les restes d'un mur de carreus que fou interpretat com un moll romà (Fig. 3: 5). Tot i que es trobava a certa profunditat (5 m?), no tenim constància de fotografies, materials ni documentació que permetin confirmar aquesta datació ni tampoc la relació amb estructures portuàries.²⁷ Al nord d'aquest punt (Fig. 3: A) una excavació arqueològica documentà un "estrat de riera" a 10,5 m snm.²⁸ Cal tenir en compte que aquest punt es troba al bell mig d'un meandre del torrent, on és normal l'acumulació de sediments de tipus al·luvial.

Finalment, les notícies més allunyades de la mar les trobam a l'entorn de l'actual Teatre Principal (Fig. 3: 6). Segons sembla, en aquest punt va existir una capella dedicada a Nostra Senyora del Bon Port, a la qual acudien els pescadors amb les seves barques. La petita estructura va desaparèixer amb l'avinguda de la Riera del 1403, i el retaule va anar a parar a una capella del claustre de Sant Domingo, al seu torn desaparegut el 1837. Actualment, es troba a l'església parroquial de Mancor.²⁹ A més, durant la construcció dels fonaments del Teatre Principal, al tercer quart del segle XIX, es trobaren les restes del que s'interpretaren com cases de pescadors i, encara més interessant, una àncora, de la qual no tenim més documentació i que es troba, com la de la plaça de les Tortugues, igualment perduda.³⁰ Cales arqueològiques prèvies a la reforma recent del teatre permeteren documentar un "estrat de riera" a 8 m snm (Fig. 3: C).³¹

La informació històrica, toponímica, arqueològica i geològica de tota aquesta zona no és, en la nostra opinió, gens concloent. Pel que fa als sondejos geotècnics, perquè es tracta d'informació sense datar, fet pel qual resulta impossible correlacionar-los amb l'evolució històrica de la Riera. Pel que fa a la informació arqueològica, atès el nivell d'afectació

23 PEÑA, P. d'A.: "Antiguos recintos... II".

24 A tall de curiositat, recollim dues tradicions familiars de l'entorn de la plaça de les Tortugues. L'una és la presència d'una anella en un dels murs del casal Solleric, que segons la darrera família propietària servia antigament per fermar-hi les barques. L'altra és un arc a la planta baixa del núm. 7 de la plaça del Mercat, per on entrarien les barques per descarregar. Agraïm a Lluís Moranta i a Eloy Crusat, respectivament, per aquestes informacions.

25 VALLORI MÁRQUEZ, B.: "Un nou cep d'àncora provinent de Mallorca amb l'epígraf d'un *navicularius*", *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, XIX, 2021, p. 133-146.

26 Informe de Josep Merino, signatura 11672/8 del CIM.

27 ALCOVER, M.: *El hombre primitivo en Mallorca. Estudio sobre la historia balear*, Palma de Mallorca, 1941. SOLER GAYÀ, R.: *Crónica de los Puertos Baleares*, Palma, 2004.

28 Informe a l'expedient 134/2010, signatura 236, del CIM.

29 V.: "Un retablo de últimos del s. XIV", *BSAL*, 23, 1931, p. 495-496. RIPOLL, L.: *Iconografía mallorquina de la Virgen*, Palma de Mallorca, 1972, p. 27-28.

30 SOLER GAYÀ, R.: *Crónica...*

31 Informe d'Helena Inglada, expedient 175/2001, signatura 12123/1, del CIM.

de les cales, sovint bastant superficials, tot just ofereix en comptades ocasions alguna dada d'interès pel que fa a aquest aspecte. Així i tot, algunes notícies, com l'aparició de sediments de platja al tram mitjà del Born (Fig. 3: 25.1) a -1,28 m snm,³² o la presència d'estrats clars d'argila en punts propers a l'antic curs del torrent,³³ potser permetin fer un primer esbós, molt preliminar encara, de com podria haver estat la zona en el passat, especialment durant l'antiguitat i l'època islàmica. Cal tenir en compte també la hipòtesi d'un teatre romà fossilitzat en l'illeta de cases delimitada pels carrers d'en Brondo, dels Paraires i de Jovellanos (Fig. 3).³⁴ Si es confirmés la seva existència, seria un element ben valuós per acotar l'extensió d'aquest possible port, alhora que n'enriquiria molt la imatge.

3. Discussió

Les dades exposades permeten obtenir una imatge prou completa de la tradició que s'ha anat transmetent sobre l'hipotètica entrada de la mar dins el centre històric de Palma. D'aquesta és difícil extreure'n fins a quin punt, i quina part, es correspon amb una realitat històrica determinada. Sens dubte, les troballes al tram inferior de l'àrea que hem pres en consideració, amb restes indubtables de moll (Fig. 3: 1 i 3) i sediments —no datats— d'arenes (Fig. 3: 25.), permeten perfilar, a parer nostre, una entrada de la mar fins a la meitat de l'actual Born. El període en el qual hauria existit és mal de definir, però sembla que el moll del carrer de la Constitució ha estat adscrit a l'època islàmica, així com el de l'avinguda d'Antoni Maura. Pel que fa a èpoques anteriors, només comptam, de moment, amb les restes d'un abocador d'època romana prop de la plaça de la Reina (Fig. 3: 2). Entre els materials recuperats es troben àmfores PE-24 o grecoitàliques, la cronologia última de les quals, el final del segle II aC,³⁵ és indubtablement anterior a la primera ocupació documentada a la ciutat de Palma, de mitjan I aC.³⁶ Això pot donar peu a pensar en una freqüentació d'aquesta àrea, potser ja en relació amb una funció portuària, anterior a la construcció, o eclosió, de la ciutat, tal com succeí amb la que seria l'àrea portuària de *Pollentia*, que fou freqüentada com a mínim d'ençà del segle V aC, molt abans de la fundació de la ciutat.³⁷ Amb tot, a l'edat mitjana i moderna haurien

32 Informe geotècnic, expedient 54/2002 del Consell Insular de Mallorca.

33 Informes arqueològics, expedients 148/2002, 11678/8 i 11/2010 del Consell Insular de Mallorca.

34 MORANTA, L.: *El teatro...* MORANTA, L.: "CAESAR-AVGV...", *BSAL*, 60, 2004, p. 315-324. MORANTA, L.: "Els parcel·laris com a arxius de la memòria de la ciutat. Pervivència dels teatres romans de Palma i Baetulo", a SÁNCHEZ LEÓN, M. L.; BARCELÓ CRESPI, M. (ed.): *XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears. Palma, del 17 al 19 de novembre de 2004*, Palma, 2005, p. 301-312.

35 Informe preliminar de Rafael Turatti, signatura 15177 del CIM. Aquesta és la informació aportada per l'informe arqueològic de la intervenció, i no hem tengut ocasió de revisar aquests materials. Per a la cronologia de les grecoitàliques i les PE-24, v. respectivament WILL, E. L.: "Greco-Italic Amphoras", *Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, LI, 1982, p. 338-356 i RAMON, J.: *Las anforas púnicas de Ibiza*, Eivissa, 1991.

36 LÓPEZ MULLOR, A.; ESTARELLAS, M. M.; MERINO, J.: "Tres conjuntos cerámicos del final de la República y del Alto Imperio hallados en Can Muntanyans, Palma (Mallorca)", a Rivet, L. (ed.): *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de l'Escala-Empúries. 1er- 4 Mai 2008*, Marseille, 2008, p. 129-152.

37 Per la cronologia de la freqüentació del port de Pollentia, v. GUIMARÃES, R. A. D. S.: *O comércio em Período Romano nas Ilhas Baleares - Um conjunto anfórico do Porto de Pollentia (Alcúdia, Maiorca, Espanha)*, Dissertação de Mestrado em Arqueologia, dirigida per Quaresma, J.C. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa, 2018 i VALLORI MÁRQUEZ, B.; CAU ONTIVEROS, M. Á.; MUNAR LLABRÉS, S.; CHÁVEZ ÁLVAREZ, E.: "Resultats de la campanya de sondejos arqueològics al port de la ciutat romana de Pollentia (sector AS6 de les NNSS d'Alcúdia, Mallorca)", *X Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia*, Alcúdia, 2018, p. 99-114.

perviscut dos topònims clarament associats a aquesta cala, tant el carrer de la Mar Petita com el del Port Fangós. Aquest darrer indicaria el carrer que es dirigia cap al port, atès que la informació que tenim de la zona on s'ubica no permet hipotetitzar que la mar s'hi estengués.

L'extensió d'aquest espai marítim cap a l'interior és encara més mala de definir. La natura dels diferents estrats al·luvials documentats arqueològicament és difícil d'esclarir i, en tot cas, no denoten la presència de sediments fins característics dels fons marins i, molt menys encara, d'ambients portuaris.³⁸ Contràriament, la troballa de nivells argilosos (Fig. 3: B) ben a prop del suposat curs de l'esmentada cala, tot superant la plaça de les Tortugues, sembla desaconsellar-ho o, en tot cas, l'acostaria més a la proposta d'Alomar d'un curs estret.³⁹

Així doncs, per bé que aquests indicis semblin suggestius, cal tenir presents llurs mancances a l'hora d'oferir una hipòtesi contrastada. D'una banda, de les troballes casuals de les quals tenim notícia no hi ha documentació gràfica ni són observables avui dia, especialment pel que fa referència a la part més interior d'aquesta entrada de mar. Del possible mur de moll del carrer de la Rosa (Fig. 3: 5) no en coneixem fotografies, i de les àncores de la font de les Tortugues i del Teatre Principal (Fig. 3: 4 i 6) no n'ha quedat rastre més enllà de la bibliografia, cosa que fa impossible d'esbrinar quin tipus d'àncora eren, el material del qual estaven fetes i, fins i tot, si es tractava efectivament d'àncores. La presència de la capella de Nostra Senyora del Bon Port en un indret tan allunyat de la costa com el Teatre Principal tampoc ha de ser vista necessàriament com cap demostració. En qualsevol cas, la capella hauria desaparegut arran de l'avinguda de la Riera del 1403, i el temps transcorregut hauria facilitat l'elaboració d'anècdotes alimentades per la tradició. Les històries transmises sobre la devoció que li tenien els pescadors i mariners no demostra, *per se*, cap relació amb una entrada de la mar fins aquest punt. Per la seva banda, no cal posar gaire èmfasi en el caràcter quasi llegendari de moltes de les tradicions orals, les quals avui en dia és impossible definir si tenen origen en diferents invencions familiars a partir de la tradició, o bé si —opció que ens sembla més remota— beuen d'algun tipus de realitat passada conservada a la memòria dels habitants de la zona.

La informació sedimentària, tot i que útil a l'hora de fer propostes, tampoc no aporta referències de qualitat. Els estrats de riera documentats en excavacions arqueològiques normalment manquen d'una datació, i la parcialitat de la informació sovint no permet documentar la seqüència sedimentària completa. A més a més, la informació provinent de sondejos geotècnics (Fig. 3: 25.1-3) té tan sols un caràcter indicatiu pel que fa al nostre objecte d'interès, atès que ni la tècnica utilitzada en aquest tipus d'anàlisis, la retopercussió, és la indicada per a obtenir informació detallada del procés de sedimentació, ni comptam amb datacions absolutes ni relatives dels possibles estrats identificats. Per afegiment, les mostres obtingudes en sondejos geotècnics són eliminades poc després de finalitzar l'estudi corresponent, de manera que no són recuperables per a extreure'n informació ulterior.

38 Per la caracterització de la seqüència tipus d'un port antic, v. MARRINER, N.; MORHANGE, C.: "The 'Ancient Harbour Parasequence': Anthropogenic forcing of the stratigraphic highstand record", *Sedimentary Geology*, 186, 2006, p. 13-17. MARRINER, N.; MORHANGE, C.: "Geoscience of ancient Mediterranean harbours", *Earth-Science Reviews*, 80, 2007, p. 137-194.

39 ALOMAR, G.: *La reforma...*

4. Conclusions

Les dades que hem exposat respecte d'aquest braç de mar no permeten, doncs, confirmar ni desmentir completament cap de les hipòtesis ni tradicions històriques. Sembla clar que en època medieval cristiana i, probablement, també la islàmica (902-1229), el darrer tram del torrent, a partir de l'entorn de la plaça de la Reina, i possiblement en algun moment fins i tot del carrer de la Constitució, era utilitzable com a port. Aquesta configuració podria ser la reflectida en la documentació del segle XIII i en les troballes arqueològiques a l'avinguda d'Antoni Maura i al carrer Constitució.

La configuració en èpoques anteriors és de moment impossible de discernir. En qualsevol cas, no ens sembla desencaminat pensar en un ambient al·luvial en el qual hi hauria pogut haver una entrada marina, sempre més estreta i curta que no la que va esbossar Peña a finals del segle XIX i que es remuntàs en direcció a la plaça de les Tortugues. D'altra banda, cal tenir en compte també altres dades geològiques de l'entorn, algunes de les quals semblen indicar que la zona de la Llotja ha estat en algun moment una zona llacunar.⁴⁰ Tan sols un estudi geomorfològic permetria acotar amb dades tangibles l'evolució històrica que ha patit tota la desembocadura, especialment, però no tan sols, pel que fa a l'antiguitat. Les dades que hem exposat, que inclouen troballes arqueològiques, toponímia i estudis geotècnics són prou reveladores per a pensar en una evolució complexa que mereix un estudi per dret propi.

40 GARCÍA-DELGADO SEGUÉS, C.: *Las raíces...*, p. 152-153.

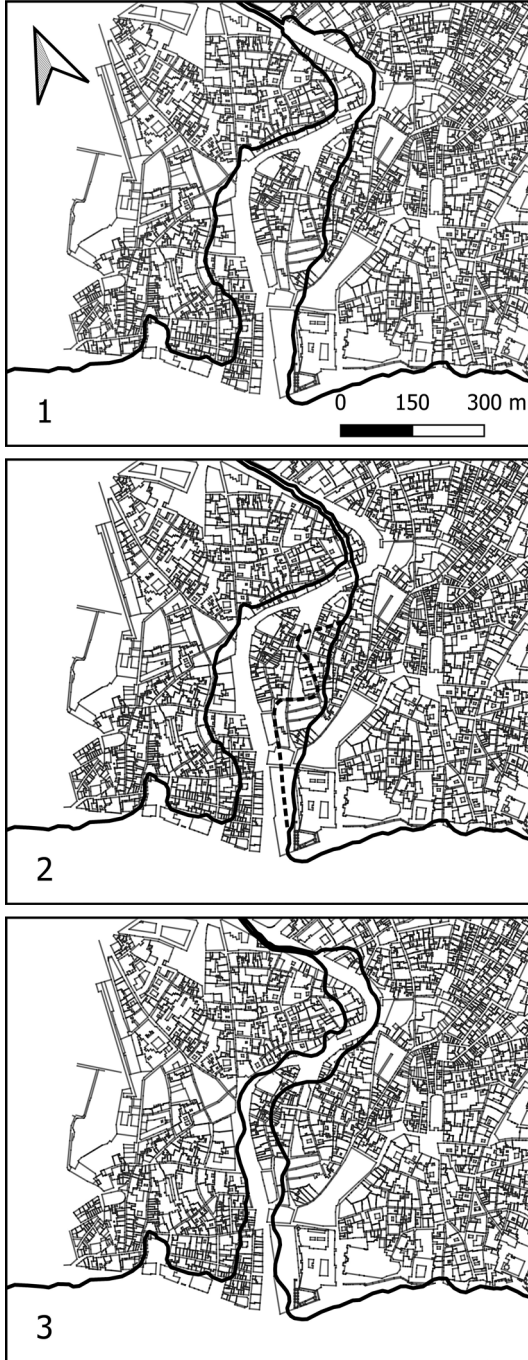

Fig. 1
Les diferents hipòtesis sobre l'antiga entrada de la mar per la desembocadura de la Riera.

- 1: proposta de Mut (1650) segons Peña (1887)
- 2: hipòtesi de Peña (1887)
- 3: hipòtesi d'Alomar (1950)

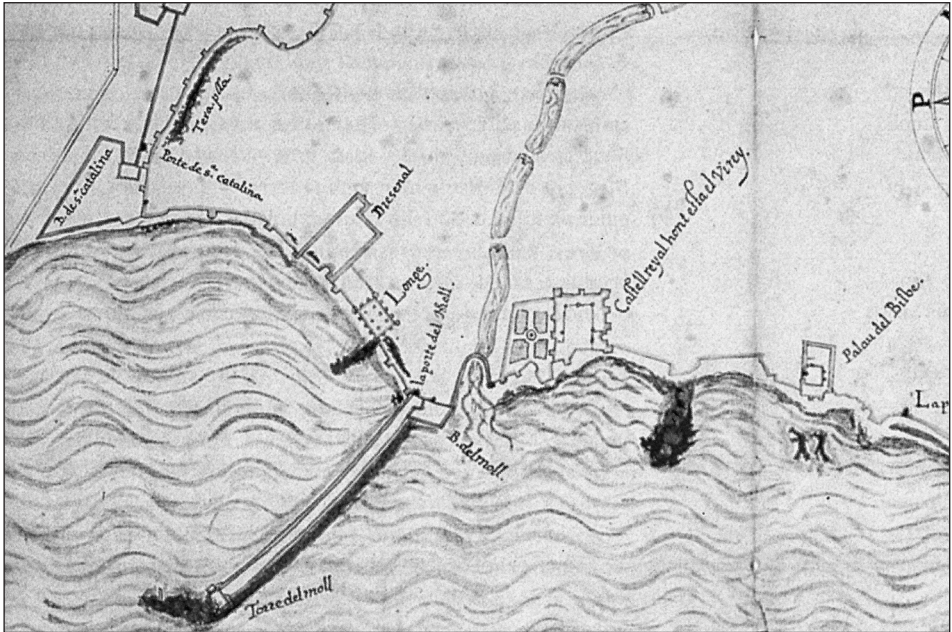

Fig. 2 Detall del plànol d'Antoni Verger (1596) amb la desembocadura de la Riera (imatge: TOUS, J.: *Palma a través de la cartografia (1596-1902)*, Palma, 2009, p. 33 i 36)

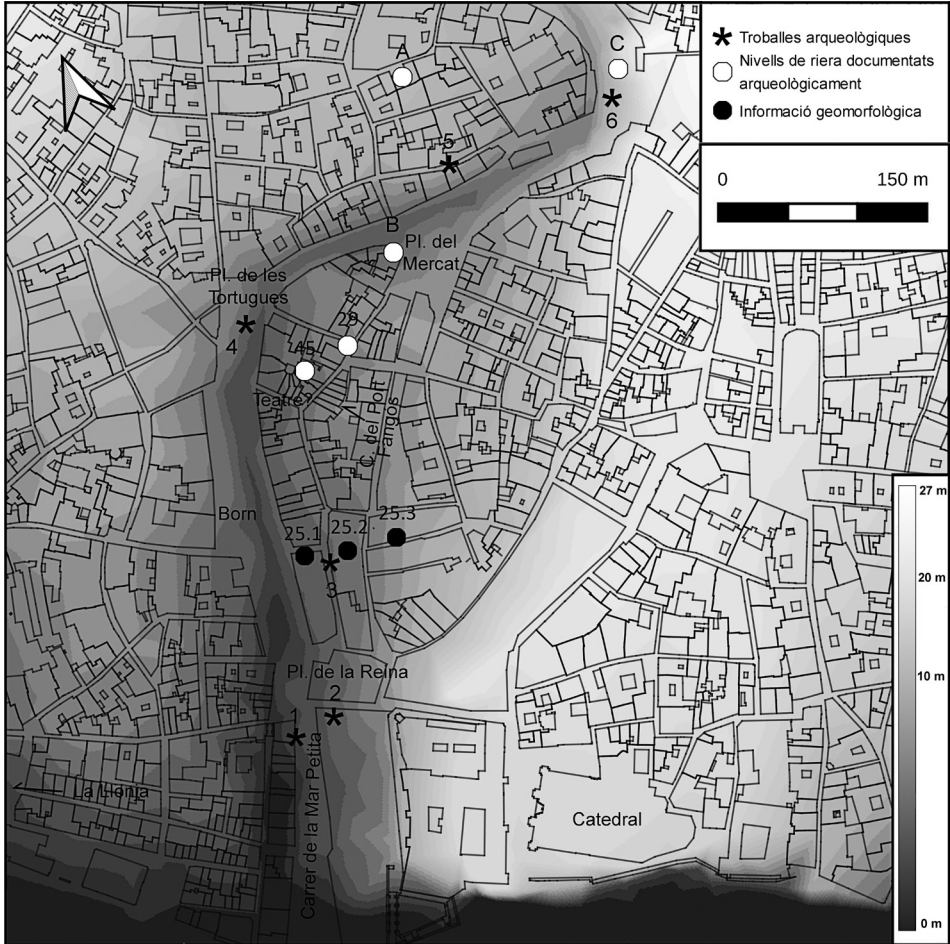

Fig. 3 Les diferents dades sobre una possible entrada de la mar per l'antic traçat de la Riera. En negre: topònims. 1: restes de moll, 2: abocador d'època romana, 3: restes de moll islàmic, 4: àncora, 5: mur de carreus, 6: àncora, A: estrat de riera (10,5 m), B: nivell natural de terra argilosa amb còdols, C: estrat de riera (8 m), 25.1: sediments de platja (-1,28 m), 25.2: argila amb còdols (1,91 m), 25.3: argila amb còdols (4,33 m), 29: «torrera», altura sense especificar, 45: terra vermella (2,5 m)

(La numeració d'aquests es correspon, en la mesura del possible, amb la utilitzada a VALLORI MÁRQUEZ, B.: *La ciutat romana...* La informació està extreta dels expedients 11/2010 (punt 45), 134/2010 (punt A), 11678/8 (punt B), 175/2001 (punt C), 54/2002 (punt 25.1), 148/2002 (punts 25.2-25.3) i 307/2006 (punt 29) del Consell Insular de Mallorca)

